

Будынак сінагогі ў г. Гродна.

бач размяшчаўся рамесны пасад. З канца 11 ст. планіровачная структура горада пачала ўдасканальвацца. Да крапаснога збудавання, пераўтворанага ў 12 ст. ў замак, вёў пад'ёмны мост. Ад плошчы ў цэнтры паселішча разыходзіліся 3 завулкі. У 2-й пал. 12 ст. сфарміравалася *Гродзенская школа дойлідства*, пад уплывам якой на тэр. *Гродзенскага Старога замка* былі ўзведзены культывыя пабудовы — *Гродзенская Барысаглебская царква*, *Гродзенская Верхняя царква*, *Гродзенская Ніжняя царква*, *Гродзенская Успенская царква*. У 13—14 ст. Г. зведаў напады крыжакоў. У 14—15 ст. праведзены фартыфікацыйныя работы, горад умацаваны паўкаль-

цом цэркваў-крэпасцей, пабудаваны Каложскія Вял. і Малы манастыры, драўляны касцёл, сінагога. У 15 ст. Г. развівалася як гандлёва-рамесны і культ. цэнтр, сфарміравалася цэнтр. плошча з гандлёвымі радамі і драўлянай ратушай, рынак, былі ўзведзены Мікалаеўская, Сімяонаўская, Васкрасенская, Троіцкая цэрквы, касцёл Святога Духа і інш. Планіровачны каркас утваралі 7 вуліц, якія вялі да плошчы. У 16 ст. адзначалася інтэнсіўнае архіт. развіццё Г. Згодна з інвентаром 1588 у горадзе налічвалася больш за 700 дамоў, 31 вуліца. Асн. пабудовы — драўляныя, часам ужывалася фахверкавая канструкцыя. Ажыццяўлялася добраўпарадкаванне горада — брукаванне вуліц, пракладка водаправода (1541). У 17—18 ст. архітэктура Г. фарміравалася пад уплывам стылю барока (*Гродзенскі касцёл і кляштар бернардынцаў*, *Гродзенскі касцёл і кляштар бернардынак*, *Гродзенскі касцёл і кляштар французсканцаў*, *Гродзенскі касцёл і кляштар езуітаў*, *Гродзенскі касцёл і кляштар брыгатак*, *Гродзенскі касцёл і кляштар дамініканцаў*, *Гродзенскі манастыр базыльянак*). У 18 ст. Г. — культ.-адукац. цэнтр: адкрыты мед. (1770-я гг.) і муз. (1765) школы, пабудаваны *Гродзенскі тэатр Тызенгаўза* (1780-я гг.). Росквіту дасягнула палацава-са-дзібная архітэктура (*Гродзенскі па-*

Архітэктура. Дзяцінец стараж. горада ў выглядзе паселішча з хаатычнай забудовай, умацаваны абарончым ровам і драўляным частаколам, утварыўся на мяжы 10—11 ст. на Замкавай гары, каля вусця р. Гараднічанка пры ўпадзенні яе ў р. Нёман. По-

Будынак рэальнага вучылішча ў г. Гродна.

лац адміністрацара, Гродзенскі палац Тызенгаўза, Гродзенскі дом віцэ-адміністрацара, дом лясной адміністрацыі, Гродзенскі Новы замак, Гродзенская сядзіба «Аўгустова», Гродзенская сядзіба «Станіславава», Гродзенская сядзіба «Панямонь». У архітэктуры грамадскіх і жылых будынкаў канца 18 — 19 ст. прасочваецца ўплыў стылю класіцызм (дом Агінскага, Гродзенскія ратушы, кантрольная палата, будынак мужчынскай гімназіі і інш.). У сярэдзіне 19 ст. Г. набыў аблічча гандлёва-прам. цэнтра. У гэты час дзейнічала больш за 40 прадпрыемстваў: вінакурныя, піваварныя, цагляныя, фланелевыя. У 1862 праз Г. пракладзена першая ў Беларусі чыг. Пецярбург—Варшава, пабудаваны чыг. вакзал. У 2-й пал. 19 ст. горад развіваўся ў паўн.-ўсх. і паўн.-зах. напрамках. Сфарміраваліся новыя вуліцы — Паўночная, Загарадная, Гараднічая застава, цэнтр горада забудаваны 3-павярховымі цаглянымі дамамі паводле франтальнага прынцыпу. У архітэктуры прасочваліся рысы розных архіт. стыляў: эклектыкі (Гродзенскага акруговага суда будынак, будынкi рэальнага вучылішча, сінагогі, жылы дом купца Мураўёва), мадэрну (будынак пазямельна-сялянскага банка, дома ўрачоў). Пабудаваны новыя тыпы будынкаў — даходныя дамы, банкаўскія канторы, Народны дом; прам. комплексы — тытунёвая фабрыка (1862), піваварны завод (1877). У 1920—30-я гг. пад уплывам канструктывізму склалася жылая забудова ўздоўж вуліц Цагляная і Славацкага, узведзены будынак Дзяржбанка. У канцы 1930-х гг. узніклі 2 гар. раёны — Цэнтральны і Занёманскі, злучаныя мастам. Пасля Вял. Айч. вайны Г. развівалася згодна з генпланам 1949 на аснове радыяльнай сістэмы планіроўкі ва ўсх., паўд. і часткова паўн.-зах. напрамках. У цэнтры горада пабудаваны 3—4-павярховыя дамы, на ўскраіне — 1—2-павярховыя сядзібнага тыпу. Згодна з генпланам 1963 (архіт. К.Басаў, Ю.Глінка, І.Мазнічка

і інш.) у Г. ажыццяўлялася будаўніцтва мікрараёнаў з буйнапанэльнымі 5—9-павярховымі дамамі па тыпавых і індывід. праектах (Форты-1, -2, Прынёманскі-2, -3, Перасёлкі-3, -4, Румлёва). У 1970—90-я гг. горад развіваўся паводле генплана 1973 (архіт. Ю.Глінка, С.Смірнова і інш.) у паўн.-зах., паўд.-зах. і ўсх. напрамках з дамамі да 16 паверхаў (жылыя раёны Паўн.-Зах., Паўд.-Зах., Прынёманскі, Усх.). Склалася структура агульнагар. цэнтра, якая ўключала вуліцы Ажэшка, Савецкая, Маставая, плошчы Леніна, Прывакзальная, Савецкая. У структуры гіст. цэнтра ўвайшлі прыродныя ландшафты — пойма р. Гараднічанка, Замкавая гара, схілы берагоў р. Нёман, вул. Савецкая пераўтворана ў пешаходную. Уздоўж ракі сфарміравалася сістэма паркаў, якая злучыла цэнтр Г. з лесапаркам Пышкі. Узведзены новыя грамадскія будынкi: гасцініцы «Турыст» (1983, архіт. У.Лыгаў, І.Абухаў), «Гродна» (1985, архіт. Ю.Папаў, В.Папоў, У.Еўдакімаў, Ю.Раманаў), магазін «Дзіцячы мір» (1976, архіт. І.Мазнічка), абл. драм. тэатр (1983, архіт. Г.Мачульскі), аэравакзал (1986, архіт. У.Еўдакімаў, Л.Маскалевіч, М.Куніяўскі, В.Васілюк, В.Чубіч), будынкi банкаў па вул. Міцкевіча (архіт. Н.Чуйко, М.Жучко, А.Тараненка, усе 1990-я гг.), Лядовага палаца (1983—2003, архіт. М.Жучко, У.Еўдакімаў, А.Пархута, А.Тараненка). Пабудавана Хрышчэнская царква (1995), устаноўлены помнік-бюст А.Міцкевічу (1998, скульпт. А.Заспіцкі, архіт. Ю.Казакоў). Перспектыўны генплан Г. зацверджаны ў 2003 (гал. архіт. У.Ісачанка). З 2005 вядзецца работа па комплекснай рэканструкцыі гіст. цэнтра Г. з захаваннем горадабуд. структуры сярэдневяковага горада з сістэмай плошчаў і вуліц 15—17 ст., архіт. помнікаў і радавой забудовы 19 — пач. 20 ст. (група жылых дамоў па вул. Дзяржынскага, 2004, архіт. В.Бажко). Удасканальваецца сістэма аўтатранспартных сувязей, праводзіцца рэканструкцыя ўстаноў ад-

пачынку, спарт. комплексаў, аб'ектаў ландшафтнай архітэктуры (Гродзенскі гарадскі парк, запарк, стадыён «Чырвоны сцяг»). Прыярытэтным кірункам сучаснай архітэктуры з'яўляецца ўзвядзенне будынкаў грамадскага прызначэння: адм. па вул. Сацыялістычная (2003, архіт. С.Галашаў), абл. гасп. суда па вул. Савецкіх пагранічнікаў (2004, архіт. У.Шапавалаў), рэгіянальнай мытні па вул. Карскага (2004, архіт. С.Галашаў) і інш. У 2004 у горадзе ўзведзены Гродзенскі мемарыяльны ансамбль «Воінам-пагранічнікам» (2002—04, скульпт. Г.Буралкін, архіт. С.Федчанка). Сярод сучасных аб'ектаў вылучаюцца архітэктурай будынкi адміністрацыі свабоднай эканам. зоны «Гроднаінвест», ААТ «Белгазпрамбанк», універсама «Купалаўскі». У Г. праведзена рэканструкцыя пл. Савецкая, стаяцыянара абл. кардыялагічнага дыспансера, хірургічнага корпуса дзіцячай абл. бальніцы, будынка абл. бальніцы, добраўпарадкаванне набярэжнай р. Нёман, зон адпачынку ў лесапаркавых зонах «Ласосна» і «Румлева», вуліц Блакітная, Серакоўскага, Грабоўскага, Ельскага і інш. (усе аб'екты 2010).

*Ю.Ю.Захарына (архітэктара),
М.М.Мелячэнка
(друк, радыё, тэлебачанне),
А.М.Петрушкевіч (літ. жыццё),
Я.Ф.Шунейка (маст. жыццё).*

*Гасцініца «Гродна»
ў г. Гродна.*